

Natalia Antoniuk, Natalia Papish

Współpraca transgraniczna jako czynnik transformacji międzynarodowych funkcji granicy ukraińsko-polskiej

Pogranicze. Polish Borderland Studies 2/1, 61-73

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Współpraca transgraniczna jako czynnik transformacji międzynarodowych funkcji granicy ukraińsko-polskiej

Natalia Antoniuk, Natalia Papish¹

Abstract:

Cross-border cooperation as a factor of transformation of international functions of Ukrainian-Polish border. The features of Ukrainian-Polish cross-border cooperation realized within the framework of collaboration between the border regions of the neighbouring countries, displayed in different forms, have been considered in the article. The influence of transborder cooperation on functioning of the Ukrainian-Polish state border – in particular, strengthening of its contact function – has been analysed. The components of the Euroregions operation that include border territories of Poland and Ukraine have been investigated. As one of substantial challenges at the present stage the necessity of transport infrastructure improvement should be examined. Its modernisation will facilitate the improvement of the important international transit corridors functioning and increase the general Ukrainian-Polish border permeability.

Keywords:

border regions, cross-border cooperation, Poland, Ukraine

Streszczenie:

W artykule dokonano analizy właściwości ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej, która jest realizowana w ramach współpracy między regionami przygranicznymi sąsiadującymi ze sobą państw i przejawia się w różnych formach. Przeanalizowano wpływ współpracy transgranicznej na funkcjonowanie ukraińsko-polskiej granicy państwowej, w szczególności wzmocnienie jej funkcji kontaktowej i międzynarodowej. Zbadano determinanty funkcjonowania euroregionów, obejmujących tereny przygraniczne Polski i Ukrainy. Jako jedno z istotnych wyzwań w tym zakresie na współczesnym etapie należy rozpatrywać konieczność doskonalenia infrastruktury transportowej, modernizacja której będzie sprzyjała poprawie funkcjonowania ważnych międzynarodowych korytarzy tranzytowych i zwiększy ogólną przepuszczalność granicy ukraińsko-polskiej.

Słowa kluczowe:

regiony przygraniczne, współpraca transgraniczna, Polska, Ukraina

Link do artykułu:

http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom2/antoniuk_papish_t2n1.pdf

Standard cytowania (APA):

Antoniuk, N., Papish, N. (2014). Współpraca transgraniczna jako czynnik transformacji międzynarodowych funkcji granicy ukraińsko-polskiej. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 2, nr 1, s. 61-73.

Współpraca międzyregionalna i transgraniczna nabrały w ostatnich latach strategicznego znaczenia w rozwoju regionalnym oraz kształtowaniu przestrzennych i integracyjnych powiązań w całej Europie. Terytoria transgraniczne zaczęły tracić oznaki peryferyjności, a sprzyja temu współpraca transgraniczna, mająca obecnie szczególne znaczenie we współczesnej Europie. Współpraca ta zaczęła odgrywać zasadniczą rolę w przewycięzaniu

1 Prof. Natalia Antoniuk: kierownik Zakładu Geografii i Turystyki Międzynarodowej Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki, kierownik Pracowni Badań Wschodnich Uniwersytetu Opolskiego; mgr Natalia Papish: asystent w Zakładzie Geografii i Turystyki Międzynarodowej Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki.

podziałów i budowaniu jedności europejskiej. Polska zgromadziła wiele pozytywnych i zachęcających doświadczeń dotyczących zdecentralizowanej współpracy oraz stworzyła sieć powiązań transgranicznych ze wszystkimi swoimi sąsiadami. Współpraca ze wschodnimi sąsiadami, a zwłaszcza z Ukrainą, ma dla Polski priorytetowe znaczenie. Odnosi się to do wszystkich poziomów władzy, począwszy od władz centralnych, a skończywszy na samorządach lokalnych (Karapyta i Rejman 2007: 4–5). Powiązania transgraniczne, sprzyjają też współczesnym stosunkom ukraińsko-polskim i stanowią jedną z form rozwiązywania problemów globalizacji na szczeblu międzyregionalnym.

Podstawy prawne ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej zostały stworzone w 1991 r., kiedy to po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości 18 grudnia 1991 r. w Tomaszowie Lubelskim zostało podpisane Porozumienie o współpracy przygranicznych województw Polski i obwodów Ukrainy w celu stworzenia warunków, które sprzyjałyby rozwojowi wielopłaszczyznowego współdziałania między tymi polskimi i ukraińskimi przygranicznymi regionami. Porozumienie to zostało z polskiej strony podpisane przez czterech wojewodów: chełmskiego, zamojskiego, przemyskiego i krośnieńskiego, a ze strony ukraińskiej przez dwóch przewodniczących ukraińskich Rad Obwodowych Deputowanych Ludowych – Wołyńskiej i Lwowskiej. Z czasem została utworzona Polsko-Ukraińska Komisja Mieszana ds. Współpracy Transgranicznej, zadaniem której była analiza dokumentów prawnych regulujących działalność podmiotów gospodarczych, a także poprawa połączeń telekomunikacyjnych i ruchu granicznego (Kawałko i Miszczuk 2005: 11).

W maju 1993 r. pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy zostało podpisane Porozumienie o współpracy międzyregionalnej, którego celem było wzmocnienie stosunków między oboma krajami oraz sprzyjanie postępowi gospodarczemu i społecznemu polskich i ukraińskich regionów, zwłaszcza przygranicznych („Uhoda” 1993). Na podstawie punktu 6 tego Porozumienia została utworzona Ukraińsko-Polska Międzyrządowa Rada Koordynacyjna do spraw Współpracy Międzyregionalnej (MRKWM). Składa się ona z dwóch równoprawnych części narodowych – ukraińskiej i polskiej. Radzie współprzewodniczą przewodniczący jej części narodowych, mianowani odpowiednio przez Premiera Rządu Ukrainy i Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. W strukturze MRKWM powołano 5 komisji: Komisję do spraw Przejść Granicznych i Infrastruktury, Komisję do spraw Planowania Przestrzennego, Komisję do spraw Humanitarnych (25 marca 2009 r. wstrzymała działalność), Komisję do spraw Współpracy Transgranicznej (25 marca 2009 r. wstrzymała działalność), Komisję do spraw Współpracy Międzyregionalnej (25 marca 2009 r. wstrzymała działalność). Z trzech wymienionych komisji, które wstrzymały swoją działalność, utworzono jedną – Komisję do spraw Współpracy Transgranicznej.

Posiedzenia Rady odbywają się nie rzadziej niż raz w roku, przemiennie, na terytorium Ukrainy i Rzeczypospolitej Polskiej. Prowadzi je przewodniczący części narodowej, właściwej ze względu na miejsce posiedzenia. Ogółem, w czasie istnienia MRKWM, odbyło się jedenaście posiedzeń. Na dziesiątym posiedzeniu, które miało miejsce w Warszawie w dniach 28–29 marca 2012 r., współprzewodniczący Rady podkreślili, że współpraca międzyregionalna jest tą sferą, która wnosi cenny wkład w budowę mostów porozumienia pomiędzy Polakami i Ukraińcami, dając możliwość lepszego wzajemnego poznania się naszych społeczeństw, nawiązania trwałych kontaktów pomiędzy instytucjami państwowymi, samorządami oraz obywatelami. Na spotkaniu tym omówiono również perspektywy i kierunki rozwoju ukraińsko-polskiej współpracy w wymiarze transgranicznym

i międzyregionalnym, podkreślono konieczność aktywizacji współdziałania w ramach komisji problemowych, ponieważ ich praca jest kluczowa dla funkcjonowania Rady. W szczególności podsumowano działalność Komisji do spraw Współpracy Transgranicznej, Komisji do spraw Planowania Przestrzennego oraz Komisji do spraw Przejść Granicznych i Infrastruktury. Rozpatrywane były kwestie rozwoju infrastruktury komunikacyjnej przygranicznych regionów Ukrainy i Polski oraz prowadzonych i planowanych inwestycji na drogach krajowych, które prowadzą do przejść na ukraińsko-polskiej granicy państwowej, z uwzględnieniem organizacji EURO 2012; wykorzystania funduszy europejskich do wzmocnienia współpracy przygranicznej między obu krajami – perspektywy współdziałania resortów rozwoju regionalnego; rozwoju partnerskich kontaktów między regionami (jednostkami administracyjno-terytorialnymi) Polski i Ukrainy; prezentacja wspólnych projektów realizowanych przez współpracujące ze sobą regiony.

W podsumowaniu spotkania Rada zaleciła Komisji do spraw Współpracy Transgranicznej jak najszybsze zakończenie prac nad Strategią Ukraińsko-Polskiej Współpracy Międzyregionalnej i Przygranicznej, wysłuchała informacji dotyczących koncepcji wspólnego programu operacyjnego dla regionu transgranicznego Karpat w ramach perspektywy finansowej UE oraz na temat działań podejmowanych w celu utworzenia klastrów transgranicznych. Ponadto, omawiano kwestie prac nad zmianami w Kodeksie Granicznym Schengen, które przewidują możliwość zawierania umów dwustronnych dotyczących dokonywania kontroli granicznej służb celnych i granicznych krajów członkowskich UE na terytorium państw trzecich. Przyjęto do wiadomości, że podczas Mistrzostw Europy EURO 2012 kontrola graniczna i celna na drogowym przejściu granicznym Krakowiec–Korczowa będzie przeprowadzana w obiektach aktualnie funkcjonującego przejścia. Podkreślono konieczność wzmożenia prac związanych z budową autostrad A4 z polskiej strony i M10 ze strony ukraińskiej. Akcentowano znaczenie tymczasowego otwarcia przejść granicznych Hruszew–Budomierz i Uhrynów–Dołhobyczów w celu zwiększenia dostępności wspólnej granicy podczas EURO 2012. Uznano również, że konieczne jest przyspieszenie budowy drogi dojazdowej do przejścia granicznego Hruszew–Budomierz po stronie ukraińskiej, aby mogło ono zostać otwarte dla podróżujących podczas Euro 2012².

Ostatnie, jedenaste posiedzenie MRKWM odbyło się w dniach 11–12 czerwca 2013 r. w Jaremczy. Podczas posiedzenia strony przedyskutowały aktualne problemy i perspektywy współpracy transgranicznej. W szczególności podjęły kwestie rozbudowy i modernizacji infrastruktury przygranicznej na ukraińsko-polskiej granicy państwowej, omówiły perspektywy przeprowadzenia Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa, stworzenia i rozwoju transgranicznych rezerwatów biosfery: ukraińsko-polsko-słowackiego „Karpaty Wschodnie”, ukraińsko-polsko-białoruskiego „Polesie Zachodnie” oraz ukraińsko-polskiego „Roztocze”, a także koncepcję rozwoju przestrzennego rejonów leżących wzdłuż granicy polsko-ukraińskiej (Vidbulos’ 2013).

Granica państwowa Ukrainy z Rzeczpospolitą Polską przebiega przez trzy obwody (wołyński, lwowski i zakarpacki) oraz przez jedenaście przygranicznych rejonów administracyjnych (szacki, lubomelski, włodzimierski, iwanicki, sokalski, żółkiewski, jaworowski, mościcki, starosamborski, turczański i wielkobereżeński). Funkcjonuje tu 12 międzynarodowych przejść granicznych (Jankiv 2011: 214). Województwo lubelskie i podkarpackie, a także obwody lwowski i wołyński należą do strefy wpływu korytarzy

2 <http://loda.gov.ua/>.

europejskich, ponieważ przecinają je transeuropejskie i transazjatyckie korytarze transportowe. Poza obszarem ich bezpośredniego wpływu pozostaje obwód zakarpacki. Głównymi arteriami, przechodzącymi przez przygraniczne regiony obu krajów i tworzącymi korytarze transportowe są (Kawałko i Miszczuk 2005: 74-75):

- droga międzynarodowa nr 4 (z odcinkami autostrady A4): Drezno (Niemcy)-Zgorzelec-Wrocław-Katowice-Przemyśl-Lwów-Kijów;
- droga krajowa nr 98: Bielsko Biała-Nowy Sącz-Krosno-Medyka-granica państwa (Ukraina);
- droga międzynarodowa nr 17: Warszawa-Lublin-Zamość-Tomaszów Lubelski-Hrebenne (granica państwowa)-Lwów;
- droga nr 12: Głogów-Piotrków Trybunalski-Radom-Puławy-Lublin-Chełm-Dorohusk (granica państwowa).

Główne linie kolejowe o znaczeniu międzynarodowym są następujące:

- połączenie: Gdańsk-Warszawa-Lublin-Chełm-Dorohusk (granica państwowa). Linia ta ma na odcinku Warszawa-Kijów znaczenie międzynarodowe i stanowi najkrótsze połączenie między stolicami obu państw;
- linia: Warszawa-Lublin-Rejowiec-Hrebenne (granica państwowa). Odcinek linii międzynarodowej: Warszawa-Rawa Ruska-Lwów jest najkrótszym połączeniem między Warszawą a Lwowem;
- droga Sławków (Katowice)-Zamość-Hrubieszów (granica państwowa) łączy Górny Śląsk z granicą państwową. Podstawowa infrastruktura obsługi tej linii znajduje się w Hrubieszowie i Zamościu;
- magistrala kolejowa: Śląsk-Rzeszów-Medyka-Przemyśl-Żurawica jest ważnym węzłem międzynarodowego transportu kolejowego z terminalem przeładunkowym;
- linia nr 108: Stróże-Krościenko.

Ukraińsko-polski region transgraniczny ma korzystne położenie tranzytowe i jest atrakcyjny dla inwestycji. Inwestycyjną atrakcyjność regionów i krajów w znacznej mierze określa jednak jakość infrastruktury transportowej, dogodne połączenia i dostępność komunikacyjna (autostrady, drogi ekspresowe, koleje dużych prędkości). Właśnie stan dróg jest jedną z przeszkód w rozwoju przygranicznych regionów Ukrainy i Polski, co negatywnie wpływa również na funkcjonowanie granicy państwowej. Niewystarczająca jest liczba arterii drogowych biegnących na linii Wschód-Zachód i obwodnic miejskich na tych trasach. Niedoskonałość systemu komunikacyjnego wynika także z braku niezbędnej liczby mostów na najważniejszych rzekach. Bez autostrad tranzytowych i modernizacji dróg ekspresowych obszar regionów przygranicznych może być niedostępny dla transportu międzynarodowego. Większość dróg, zbudowanych przed 1990 r., nie jest przystosowana do obciążeń charakterystycznych dla obecnych czasów. Jeżeli chodzi o jakość stanu nawierzchni drogowej, parametrów technicznych i optymalności sieci transportowej, to po ukraińskiej stronie sytuacja jest znacznie gorsza niż po polskiej (Kawałko i Miszczuk 2005: 75-76).

Do najbardziej istotnych problemów regionu, które wymagają rozwiązania, należy poprawa sytuacji związanej z infrastrukturą transportową, a przede wszystkim jej rozbudowa i włączenie do europejskiej sieci transportowej. Przez granicę ukraińsko-polską przebiega międzynarodowy korytarz transportowy Gdańsk-Odesa (Morze Bałtyckie-Morze Czarne), wyznaczony, jak dotąd, w ramach dwustronnych stosunków Ukrainy i Polski oraz dwa ważne dla całej Europy transkontynentalne korytarze komunikacyjne: nr 3 i Via Intermare. Oprócz dróg szosowych w skład tych korytarzy wchodzi linie kolejowe i rurociągi. Wszystkie one mają strategiczne znaczenie, wszak Ukraina i Polska razem kontrolują

cały obszar geopolityczny między Bałtykiem a Morzem Czarnym (Horyelov i Tolstanov 2009; „Merezha” 2010; „Mizhnarodni” 2011). Odnowienie i funkcjonowanie potencjalnych transeuropejskich korytarzy transportowych jest możliwe tylko pod warunkiem stworzenia współczesnej infrastruktury transportowej (drogowej), przede wszystkim po ukraińskiej stronie regionu transgranicznego. Dotyczy to głównie międzynarodowego korytarza transportowego nr 3. Jego długość to ponad 1500 km, a biegnie on od Berlina przez Brandenburgię/Saksonię w Niemczech, dalej przez polskie miejscowości Wrocław-Opole-Katowice-Rzeszów-Przemysł-Medyka-Korczowa, a następnie przez Lwów do Kijowa. Inwestycje bezpośrednie w infrastrukturę transportową tego korytarza do 2015 r. są oceniane na 5 mld euro (Chepelenko 2012).

Korytarz Via Intermare (który łączy: Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym) przebiega na trasie: Gdańsk-Warszawa-Lublin-Zamość-Lwów-Tarnopol-Odessa/Bukareszt. Jego dokładny przebieg nie został jeszcze ostatecznie określony. Na granicy ukraińsko-polskiej węzłowym punktem korytarza może być Hrebenne-Rawa Ruska. W systemie tego korytarza uwzględniono również określone aktywne funkcje przejściowych punktów kontrolnych w Hrubieszowie i Dorohusku (Kawałko i Miszczuk 2005: 77). Sieć dróg o statusie międzynarodowym stwarza przesłanki do rozwoju szlaków komunikacyjnych o znaczeniu krajowym i regionalnym. Modernizacja dróg w regionie polepszy dostęp do ważnych korytarzy międzynarodowych dla ruchu tranzytowego, zwiększy przepuszczalność granic, a także sprzyjać będzie poprawie więzi komunikacyjnych między państwami.

Jedną z form współpracy transgranicznej są bezpośrednie kontakty między jednostkami terytorialnymi – miastami, gminami czy osiedlami. Przeważnie mają one nieformalny charakter i są skierowane na wspólne działania w razie powstania sytuacji nadzwyczajnych. Współpraca na nieformalnym poziomie jest możliwa dzięki temu, że brak jest wzajemnych zobowiązań finansowych (Mikula 2004: 89). Przykładem może być współpraca między miastami partnerskimi, realizowana poprzez wymianę delegacji, zespołów artystycznych i sportowych, organizację wystaw, a także przez wymianę literatury, filmów, materiałów zdjęciowych o życiu miast. Ważna jest również wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania strukturami miejskimi. Na przykład miastami partnerskimi Lwowa w regionach przygranicznych są: Lublin, Przemysł i Rzeszów. Między nimi nawiązano stałe kontakty przyjacielskie, by wzajemnie zapoznać się z życiem, historią i kulturą, celem osiągnięcia lepszego porozumienia, wzmocnienia współpracy i przyjaźni między ich mieszkańcami, a także wymiany doświadczeń w rozwiązywaniu analogicznych problemów, które stoją przed miejską administracją i różnymi organizacjami.

W celu pogłębienia ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej na ukraińsko-polskiej granicy każdego roku organizowane są Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa. W dniach 3–4 września 2011 r. na ukraińsko-polskiej granicy odbyły się Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa „Granica – 480”. W ich ramach zorganizowano Forum Współpracy Transgranicznej, na którym omówione zostały kwestie budowy przejścia granicznego Niżankowice-Malhowice, rozbudowy trasy A4, rozwoju współpracy transgranicznej, rozbudowy transgranicznych centrów logistycznych i innych („Vidbulis” 2011). W roku 2012 r. Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa odbyły się w dniach 7–9 września. Ich celem było wsparcie ekonomicznego, społecznego i kulturalnego rozwoju rejonów przygranicznych obwodu lwowskiego i aktywizacja współpracy transgranicznej, potencjału turystycznego obwodu, jego promocji zarówno w kraju, jak i za granicą, odrodzenie regionalnych tradycji, organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży („Yevropeys’ki” 2012). Istotnym osiągnięciem

Dni w 2012 r. było uzgodnienie pomiędzy polską i ukraińską stroną deklaracji transgranicznej, treść której sprowadza się do tego, by pogranicze stało się początkiem wspólnego życia, żeby ludzie odnowili kontakty po obu stronach granicy. W roku 2013 Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa odbyły się w kilku etapach: „Granica – 1055” w dniach 9–15 sierpnia w miejscowości: Adamczuki (obwód wołyński, rejon szacki) i w Zbereżu (województwo lubelskie, powiat włodawski, gmina Wola Uhruska); „Granica – 835” w dniu 11 sierpnia w miejscowości Krecziw (obwód wołyński, rejon iwanicki) i w Kryłowie (województwo lubelskie, powiat hrubieszowski, gmina Mircze); „Granica – 702” w dniu 28 sierpnia w miejscowości Stajiwka (obwód lwowski, rejon sokalski) i Korczminie (województwo lubelskie, powiat tomaszowski, gmina Ulhówek); „Granica – 480” w dniach 7–8 września w miejscowości Niżankowice (obwód lwowski, rejon starosamborski) i w Malhovicach (województwo podkarpackie, powiat przemyski) („Europejskie” 2013).

W ramach Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa mają miejsce następujące przedsięwzięcia: fora współpracy transgranicznej, ukraińsko-polskie wspólne nabożeństwa odprawiane w intencji porozumienia między narodami, mecze piłkarskie, pikniki kulinarne z tradycyjną kuchnią, jarmarki rzemiosła ludowego, warsztaty, imprezy integracyjne dla dzieci i młodzieży. Wszystkie te przedsięwzięcia odbywają się bezpośrednio przy linii granicy państwowej, a ich celem jest wspieranie wcielania w życie idei dobrosąsiedztwa, rozwoju ukraińsko-polskiej współpracy i integracji europejskiej, propagowanie otwartej i przyjacielskiej granicy między Ukrainą i Polską oraz Unią Europejską.

Realnym i korzystnym krokiem we współpracy transgranicznej stało się podpisanie Porozumienia o małym ruchu granicznym, skierowanego głównie na wzmocnienie współpracy kulturalnej między przygranicznymi regionami Ukrainy i Polski. Półtora miliona mieszkańców obwodu lwowskiego i Wołynia uzyskało prawo do uproszczonego przekraczania granicy. Największą liczbę zezwoleń dotyczących małego ruchu granicznego wydaje Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej we Lwowie. W okresie od 2009 do 2011 roku przyjęto 84 527 wniosków, w następstwie czego wydano 73 290 pozwoleń, 579 osobom odmówiono wydania zezwolenia, a 242 sprawy zostały anulowane. W roku 2009 przyjęto do rozpatrzenia 20 652 sprawy i wydano 12 762 pozwolenia; w 2010 r. przyjęto do rozpatrzenia 29 602 wnioski i wydano 26 652 zezwolenia; w 2011 r. przyjęto do rozpatrzenia 37 223 wniosków i wydano 30 926 zezwoleń (Voloshyn, Mihushchenko, Borshchevs'kyi 2012). Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Łucku w 2010 r. w ramach małego ruchu granicznego wydał 9742 zezwoleń; odmówiono w 28 przypadkach. W instytucjach konsularnych Rzeczypospolitej Polskiej odsetek odmów jest najniższy – wynosi 0,3–0,8%. W 2012 r. przez ukraińsko-polską granicę pogranicznicy odprawili 11 300 tys. osób, z tego 56% stanowiły osoby przemieszczające się w ramach małego ruchu granicznego („Za 2012” 2012). Zatem, obserwowana jest pozytywna dynamika korzystania z reguł małego ruchu granicznego przez osoby przekraczające ukraińsko-polską granicę.

Można stwierdzić, że czołowe miejsce na ukraińsko-polskim rynku transgranicznym zajmuje polski producent, gdyż około 63% handlowców prowadzących działalność na lwowskich targowiskach zaopatruje się w Polsce. Odbywa się również handel krzyżowy, np. tak jest w mieście Chyrów, gdzie 51% osób zatrudnionych w handlu potwierdziło tę tezę. Średnie wydatki Ukraińców na polskim pograniczu w przeliczeniu na jedną osobę wynoszą 533–573 złotych w ramach jednej podróży, a wydatki Polaków w przygranicznych regionach Ukrainy – 145–171 złotych. Wielkość ukraińsko-polskiego handlu transgranicznego jest znacząca; wynosi ona 18,2% importu z Polski na Ukrainę i 6,7% ukraińskiego eksportu do Polski (Zasadko 2011).

Na początku lat 90. XX w. na Ukrainie powstało wiele specjalnych (wolnych) stref ekonomicznych (SSE), stanowiących część terenu kraju, wyłączonego z ogólnego obszaru celnego. Posiadają one pełną wolność w zakresie kwestii gospodarczych, ze szczególnym trybem zarządzania i dogodnymi warunkami działalności, ulgami podatkowymi dla miejscowych przedsiębiorców i firm zagranicznych. Ich stworzenie i działalność na Ukrainie jest regulowana ustawą „O ogólnych zasadach tworzenia i funkcjonowania specjalnych (wolnych) stref ekonomicznych” (z dnia 13 października 1992 r., nr 2673-XII). Na terytorium Ukrainy stworzono 12 specjalnych stref ekonomicznych, wśród nich m.in.: SSE „Zakarpacie” (w obwodzie zakarpackim), SSE „Interport-Kowel” (w obwodzie wołyńskim), SSE „Jaworów” i „Kurortopolis Truskawiec” (w obwodzie lwowskim).

Ustawa „O wprowadzeniu zmian do Ustawy «O państwowym budżecie Ukrainy na 2005 r.» oraz niektórych innych aktów prawnych Ukrainy” z dnia 25 marca 2005 roku znacznie jednak zmieniła przepisy prawa o SSE. Istota wprowadzonych zmian polega na likwidacji ulgowych warunków celnych i podatkowych prowadzenia działalności gospodarczej na terytorium tych stref. Innymi słowy, skasowano te ulgi, które właściwie stanowiły sens istnienia SSE i sprawiały, że były one atrakcyjne dla inwestorów. Z formalnoprawnego punktu widzenia specjalne strefy ekonomiczne jako takie nie zostały jednak zlikwidowane. Wśród przyczyn likwidacji ulg w SSE wymieniane były nadużycia związane z ich udzielaniem (np. import niskogatunkowych wyrobów bez uiszczenia wymaganych opłat celnych), które doprowadziły do odpływu środków z Ukrainy i zmniejszenia wpływów podatkowych (Shvorob i Khovan 2012).

Główną i najwyższą formą organizacyjną współpracy transgranicznej są euroregiony. Funkcjonowanie ich w ostatnich latach stanowi potwierdzenie efektywności, zwłaszcza w kwestii likwidacji barier dla swobody przepływu siły roboczej, towarów, usług, kapitału (Vaš’kivs’ka i Kushniruk 2010). Euroregiony są często traktowane jako „mosty do Europy bez granic”. Są przejawem chęci intensyfikacji współpracy na obszarach przygranicznych. Celem tej współpracy jest zapewnienie dobrosąsiedzkich stosunków między wspólnotami graniczącymi ze sobą państw, poprawa warunków i jakości życia, wspieranie idei jedności Europy i współpracy międzynarodowej (Malendowski i Szczepaniak 2000: 12-34). Na ukraińsko-polskim pograniczu funkcjonują dwa duże euroregiony: Międzynarodowe Stowarzyszenie Euroregion Karpacki i Euroregion Bug. Są to największe spośród wszystkich istniejących w Polsce euroregionów. Ogólna powierzchnia ich obszaru stanowi 296,4 tys. km², a zamieszkuje je 20,6 mln osób.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Euroregion Karpacki powstało 14 lutego 1993 roku. Ministrowie spraw zagranicznych Ukrainy, Polski i Węgier w Debreczynie na Węgrzech podpisali „Deklarację w sprawie współpracy narodów zamieszkujących obszar regionu Karpackiego”. W skład Euroregionu Karpackiego weszły przygraniczne jednostki administracyjne pięciu krajów – Polski, Słowacji, Węgier, Ukrainy i Rumunii. Jest to pierwszy euroregion, stworzony przy współudziale przygranicznych obwodów Ukrainy. Terytorium Euroregionu Karpackiego stanowi 161 279 km², w Polsce leży 11,5% jego obszaru, a na Ukrainie – 36,4% (Mikula 2004: 252). Wyznaczono następujące cele i zadania Euroregionu Karpackiego: sprzyjanie współpracy w dziedzinie gospodarki, ekologii, nauki, edukacji, kultury, sportu, lobbingu i realizacja projektów transgranicznych, współpraca z narodowymi instytucjami i organizacjami (Mikula 2004: 252). Dalekosiężnym celem euroregionu jest stworzenie na wschodnich obszarach Europy Środkowej i częściowo w Europie Wschodniej ponadnarodowego obszaru współpracy, który będzie posiadał

pewną autonomię, ale respektować będzie granice państwowe suwerennych państw (Malendowski i Ratajczak 2000: 116–119). Stowarzyszenie Euroregion Karpacki zrealizowało wiele przedsięwzięć, dotyczących rozwoju współpracy transgranicznej oraz poprawy przygranicznej infrastruktury, wśród nich w szczególności:

– wystąpiło w charakterze partnera w organizacji międzynarodowej konferencji „Współpraca transgraniczna i Partnerstwo Wschodnie jako instrument europejskiej integracji Ukrainy” (Lwów, 3–4 czerwca 2011 r.), a także obrad okrągłego stołu „Mechanizmy i instrumenty wykorzystania zalet interregionalnej i transgranicznej współpracy w podwyższaniu konkurencyjności zachodnich regionów Ukrainy” (Lwów, 9 czerwca 2011 r.) i świadczyło organizatorom usługi z zakresu przygotowania materiałów analitycznych odnośnie do wymienionych przedsięwzięć;

– wystąpiło jako jeden z inicjatorów i współorganizatorów Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa, które odbywały się w dniach 3-4 września 2011 r. w Niżankowicach w rejonie starosamborskim i Forum Współpracy Transgranicznej, które miało miejsce 3 września 2011 r. w Przemyślu. Celem było wsparcie inicjatywy otwarcia nowego przejścia granicznego Niżankowice-Malhowice. Ogółem w przedsięwzięciu wzięło udział ponad 14 tys. osób. Z obu stron granicy zebrano około 7 tys. podpisów popierających budowę nowego przejścia granicznego, które zostały przesłane prezydentom Ukrainy i Polski. W ramach Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa scena po raz pierwszy została ustawiona na granicy. Ukraińscy plastuni i polscy harcerze, obozujący przy samej granicy, zrealizowali wspólny program młodzieżowy. W ciągu dwóch dni działało tu tymczasowe przejście graniczne, dzięki któremu granicę przekroczyło około 7 tys. osób;

– było współorganizatorem posiedzenia Ukraińsko-Polskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds. Współpracy Międzyregionalnej, które odbyło się 2 marca 2011 r. we Lwowie („Informatsiyno” 2012).

Na terenie Euroregionu Karpackiego zrealizowano osiem wspólnych programów operacyjnych Unii Europejskiej, których celem jest współpraca terytorialna (transgraniczna, międzyregionalna i transnarodowa). Jednym z nich jest Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina (2007–2013), realizowany przy współudziale Ukrainy i Polski w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, który na obszarach przygranicznych trzech krajów kontynuuje i rozszerza współpracę rozpoczętą w ramach Programu Dobrosąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina INTERREG IIIA/TACIS CBC na lata 2004–2006. W ramach tego programu, na podstawie konkursu, udzielane jest wsparcie finansowe projektom, które skierowane są na podwyższenie konkurencyjności regionów przygranicznych, ochronę środowiska naturalnego, rozwój współpracy transgranicznej, modernizację infrastruktury przygranicznej i podwyższenie poziomu bezpieczeństwa na granicach UE. Budżet programu wynosi 186 201 tys. euro („Zvit” 2012).

Związek Transgraniczny Euroregion Bug został stworzony na podstawie umowy podpisanej w Łucku (Ukraina) we wrześniu 1995 r. przez wojewodów chełmskiego, lubelskiego, tarnobrzeskiego i zamojskiego oraz przez przewodniczącego Wołyńskiej Rady Obwodowej. Z czasem obszar euroregionu został powiększony. W maju 1998 r. do euroregionu dołączyło ówczesne województwo białkopodlaskie i obwód brzeski z Białorusi, a w maju 2000 r. – rejon sokalski i żółkiewski z obwodu lwowskiego. Całkowity obszar Euroregionu Bug wynosi 80,9 tys. km², a liczba ludności wynosi 5 mln. osób, w tym polska część stanowi 31,1%, a ukraińska – 28,4% (Mikula 2004: 255). Do priorytetów rozwoju Euroregionu Bug należy intensyfikacja współpracy transgranicznej z sąsiednimi państwami,

pozyskiwanie środków finansowych z funduszy międzynarodowej pomocy technicznej w celu rozwiązania aktualnych problemów regionu. W związku z tym, w ramach drugiej rundy składania wniosków projektowych do Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina (2007–2013), Euroregion Bug złożył trzy projekty: „Rozwój przygranicznej infrastruktury na terytorium Euroregionu Bug”, „Poprawa współpracy transgranicznej w ramach Euroregionu Bug – od strategii do wspólnych działań” i „Ukraina – Polska: pamięć w europejskim domu”.

Wołyńskie instytucje i partnerzy z województwa lubelskiego oraz obwodu brzeskiego wdrażali wspólne projekty z różnych dziedzin życia publicznego. Regularnie przeprowadzane były również spotkania ukraińskich, białoruskich i polskich specjalistów, podczas których omawiano kwestie wprowadzenia mechanizmów współpracy w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina (2007–2013), a także możliwości realizacji wspólnych projektów z innymi europejskimi programami. Z inicjatywy polskiej strony przygotowano wspólny projekt, którego celem jest uporządkowanie gospodarki wodociągowo-kanalizacyjnej w dorzeczach Huczwy (Rzeczpospolita Polska) i Ługi (Ukraina), które są dopływami zachodniego Bugu. Ponadto, sporządzono wiele dokumentów do przygotowania i wdrożenia wspólnego ukraińsko-polskiego projektu „Zastosowanie współczesnych instrumentów geoinformatycznych (IGI) w zarządzaniu zasobami wodnymi zgodnie z wymogami Ramowej Dyrektywy Wodnej KE w ukraińskiej części dorzecza Bug Zachodni” („Informatsiyno” 2012). W realizacji tego projektu aktywny udział brał Zachodniobużański Zlewniowy Zarząd Zasobów Wodnych oraz Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie. Projekt był finansowany ze środków międzynarodowych: 90% z polskiego programu pomocy Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i 10% (wkład własny) na koszt polskiego partnera. Ogólny budżet projektu wynosił 304 879 polskich złotych (850,5 tys. hrywien). Celem projektu było przygotowanie danych dotyczących ukraińskiej części dorzecza zachodniego Bugu w celu wykorzystania współczesnych instrumentów IGI w zarządzaniu zasobami wodnymi na potrzeby zintegrowanego zarządzania zlewnią rzeki („Mizhnarodna” 2012).

Obwód wołyński zdobył pozytywne doświadczenie i uzyskał konkretne wyniki w tym względzie dzięki realizacji wielu przedsięwzięć i projektów w ramach Związku Transgranicznego Euroregion Bug. Jednym z nich było seminarium, które odbyło się z udziałem przedstawicieli obwodowej administracji państwowej i Euroregionu Bug 3 lutego 2011 r. Tematem spotkania była „Współpraca transgraniczna w Europie Środkowej”. Rozpatrywane były zagadnienia dotyczące przygotowania strategii rozwoju regionalnego regionu, w szczególności na przykładzie doświadczeń czeskich. Seminarium zostało zorganizowane przez Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Republiki Czeskiej, a także Euroregion Silva Nortica. Doświadczenie zdobyte podczas opracowywania strategii rozwoju regionalnego zostało wykorzystane przy przygotowaniu projektu „Aktywizacja współpracy transgranicznej w ramach Euroregionu Bug: od strategii – do wspólnych działań”, złożonego w ramach drugiej rundy (16 maja–30 września 2011 r.) do współfinansowania w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina. Głównym celem tego projektu było opracowanie wspólnej strategii rozwoju Euroregionu Bug, co sprzyjać będzie stałemu społeczno-ekonomicznemu rozwojowi obszarów przygranicznych, stworzeniu lepszych warunków i możliwości intensyfikacji współpracy transgranicznej, a także zdobyciu doświadczeń z działalności jednego z najlepszych euroregionów („Transkordonna” 2012).

W dniach 2–3 marca 2011 r. zastępca przewodniczącego Wołyńskiej Obwodowej Administracji Państwowej wziął udział w 9. posiedzeniu Ukraińsko-Polskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds. Współpracy Międzyregionalnej, podczas którego, omawiane były między innymi kwestie wykorzystania środków UE w rozwoju ukraińsko-polskiej współpracy przygranicznej, a także prezentowane były wspólne projekty realizowane przez regiony partnerskie z Ukrainy i Polski. W dniach 28–30 marca 2011 r. przewodniczący Wołyńskiej Obwodowej Administracji Państwowej Bogdan Klimczuk wziął udział w międzynarodowej konferencji „Polsko-ukraińska granica: szansa czy bariera rozwoju społeczno-ekonomicznego?” W czasie tego spotkania podkreślono rosnącą dynamikę rozwoju stosunków partnerskich oraz znaczenie rozbudowy infrastruktury granicy ukraińsko-polskiej, głównie modernizacji stanu technicznego istniejących przejść i otwarcie nowych drogowych przejść granicznych Kreczów–Kryłów, Ambuków–Gródek i Adamczuki–Zbereże, budowę w Kowlu na trasie Transeuropejskiej Centralnej Osi Transportowej centrum logistycznego, wznowienie wspólnej ukraińsko-polskiej kontroli przygranicznej na międzynarodowych drogowych przejściach granicznych, a także główne zadania dla pomyślnej realizacji Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina.

Wołyńska Obwodowa Administracja Państwowa udzielała wsparcia informacyjnego potencjalnym uczestnikom Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina na lata 2007–2013 z Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. W szczególności, prowadzono prace nad pozyskaniem środków finansowych w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina na współfinansowanie projektów infrastrukturalnych, które przewidują modernizację granicy państwowej: „Przebudowa międzynarodowego drogowego przejścia granicznego Ustiług”, „Stworzenie funkcjonalnego modułu «filtr przejścia granicznego» na WDPP «Jagodzin»” i „Rozwój współczesnej infrastruktury oddziałów straży granicznej” (2007-2013). Na realizację tych projektów przeznaczono 15 mln euro. Wołyńska Obwodowa Administracja Państwowa zorganizowała publiczne debaty dotyczące projektu infrastrukturalnego „Przebudowa międzynarodowego drogowego przejścia granicznego Ustiług”. Jego celem jest poprawa systemu zarządzania granicą państwową na Ukrainie i jej cywilizowanego przekraczania, zwiększenie przepustowości granicy, aktywizacja międzynarodowej i transgranicznej współpracy między Ukrainą i krajami Europy, sprzyjanie napływowi inwestycji do infrastruktury gospodarczej obwodu wołyńskiego.

Od września 2006 do września 2008 r. na terytorium obwodów zakarpackiego i lwowskiego (Ukraina) oraz województwa lubelskiego (Polska) w ramach Programu Dobrosąsiedztwa Polska–Białoruś–Ukraina INTERREG IIIA/TACIS CBC 2004–2006 był realizowany projekt „Centrum Inicjatyw Ukraińsko-Polskich – stworzenie trwałej platformy dla rozwoju terenów przygranicznych”. Uczestnikami projektu były organizacje partnerskie: Fundusz Rozwoju Współpracy Transgranicznej i Specjalnych Stref Ekonomicznych (Użhorod), Międzynarodowe Stowarzyszenie Instytucji Rozwoju Regionalnego (Użhorod), Agencja Rozwoju Regionalnego i Integracji Europejskiej (Lwów), Europejskie Centrum Integracji i Współpracy Samorządowej „Dom Europy” (Lublin) przy wsparciu Zakarpackiej Rady Obwodowej. Jednym z rezultatów projektu było stworzenie w 2007 r. organizacji pozarządowej Centrum Ukraińsko-Polskiej Współpracy Transgranicznej, której strategicznym celem było sprzyjanie harmonijnemu rozwojowi obszarów przygranicznych przez tworzenie niezbędnych warunków dla stabilnej i efektywnej współpracy między organami władzy, organizacjami społecznymi i strukturami komercyjnymi w przygranicznych regionach Ukrainy i Polski. W szczególności należy aktywizować współpracę transgraniczną organów

władzy państwowej i samorządowej na obszarach przygranicznych; angażować organy władzy państwowej i samorządowej do wspólnego, wraz ze społeczeństwem i strukturami przedsiębiorczymi, rozwiązywania społeczno-ekonomicznych problemów regionów przygranicznych; podwyższać poziom kwalifikacji pracowników organów władzy państwowej i samorządowej na obszarach przygranicznych; synchronizować i koordynować rozwój przygranicznych programów i projektów przez kształtowanie wspólnej platformy instytucjonalnej (Tsentr' 2012).

Według danych Narodowego Instytutu Badań Strategicznych przy Prezydencie Ukrainy, dla przezwyciężenia barier, istniejących na drodze do rozwoju ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej, a także nadania działalności transgranicznej na szczeblu społeczności lokalnych cywilizowanych form i dużego dynamizmu, należy dołożyć starań, by zrealizować następujące główne zadania (Voloshyn, Mihushchenko, Borshchevs'kyy 2012):

- 1) podwyższenie skuteczności pracy MSZ i korpusu dyplomatycznego Ukrainy w kierunku nadania współpracy transgranicznej szczególnego statusu w polityce partnerstwa Ukrainy z UE. Dotyczy to zarówno uproszczenia procedur otrzymywania wiz i przekraczania granicy przez ukraińskich podróżnych, jak i realizacji specjalnych programów i projektów edukacyjno-oświatowych, skierowanych na rozwój infrastruktury obszarów przygranicznych;
- 2) istotne zwiększenie wagi i znaczenia składnika edukacyjno-oświatowego współpracy transgranicznej regionów ukraińskich i sąsiednich krajów UE, przede wszystkim w kwestii adaptacji mieszkańców ukraińskiego pogranicza do nowych wymogów współpracy z europejskimi partnerami w warunkach sąsiedztwa Ukrainy z Unią Europejską. Ponadto, należy szczególnie zwrócić uwagę na konieczność znacznego zwiększenia liczby projektów edukacyjno-oświatowych, które są realizowane w ramach polityki sąsiedztwa UE i przewidują podwyższenie kwalifikacji kadr kierowniczych organów jednostek samorządu terytorialnego i małych struktur biznesowych na ukraińskim pograniczu, a także na zdobycie przez mieszkańców regionów przygranicznych nowych zawodów, cieszących się popytem na rynku pracy;
- 3) rozwój zaplecza instytucjonalnego systemu współpracy transgranicznej poprzez kształtowanie należytego instytucjonalnego środowiska, aby funkcjonowanie i rozwój regionów transgranicznych oraz koszty transakcyjne ponoszone przez jego uczestników były jak najniższe (stworzenie transgranicznych sieci transportowych i telekomunikacyjnych, kształtowanie systemu odpowiedniej regulacji prawnej dotyczącej procedur przekraczania granicy i prowadzenia transgranicznego biznesu, aspekty ekologiczne współpracy transgranicznej, optymalizacja koordynacji administracyjno-organizacyjnej działań lokalnych organów władzy samorządowej po obu stronach granicy, organizacja wspólnych imprez kulturalno-artystycznych i wystawienniczo-targowych itp.);
- 4) aktywizacja pracy euroregionów, wypełnienie ich działań rzeczywistą treścią, intensyfikacja zarządzania działających euroregionów, włącznie ze strategicznym planowaniem i systemem kontroli ze strony społeczności lokalnych i instytucji samorządowych. Realizacja w granicach euroregionów wspólnych ukraińsko-polskich projektów biznesowych (otwarcie sieci transgranicznych tras turystycznych, prowadzenie wspólnych projektów innowacyjno-inwestycyjnych, stworzenie transgranicznych parków technologicznych i inkubatorów przedsiębiorczości, wzajemne wykorzystanie obiektów infrastruktury przygranicznej itp.);
- 5) rozwój systemu stałych relacji partnerskich i komunikacji biznesowej między władzami, przedsiębiorcami i społeczeństwem przygranicznych regionów Ukrainy i Polski,

z jednej strony, oraz z centralnymi, regionalnymi i lokalnymi organami władzy każdego z państw, z drugiej strony. Pozwoli to konstruktywnie analizować i na bieżąco przezwyciężać te problemy, które wywierają destruktywny wpływ nie tylko na pogłębienie współpracy transgranicznej regionów przygranicznych, ale również na całą ukraińsko-polską współpracę gospodarczą;

6) przeprowadzenie reformy administracyjno-terytorialnej w celu znaczącej decentralizacji, skierowanej na doprowadzenie systemów budżetowego i organizacji władzy na Ukrainie do europejskich standardów, które opierają się na zasadach subsydiarności i solidarności.

Realizacja postawionych zadań, przez rozwój systemu współpracy transgranicznej i kooperacji, niewątpliwie pozytywnie wpłynie na charakter i dynamikę współczesnych funkcji ukraińsko-polskiej granicy. Doprowadzi to do korzystnych zmian wewnątrz regionów przygranicznych, zwiększy ich status prawnomiędzynarodowy i podniesie poziom rozwoju gospodarczego. Taka ścisła polityczno-prawna współpraca przygraniczna w końcowym efekcie powinna doprowadzić do zacierania różnic regionalnych między państwami w dziedzinie gospodarki i infrastruktury terytorialnej.

Literatura:

Chepelenko, A.M. (2012). Transkordonne spivrobotnytstvo v protsesi yevropeys'koyi intehtratsiyi Ukrayiny. Pobrano 18.09.2012, z: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=474>.

„Europejskie”. (2013). Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa w 2013 r. Pobrano. 15.09.2013, z: <http://www.kordony.net/>.

Horyelov, D., Tolstanov, M. (2009). Transportno-komunikatsiyni korydory Ukrayiny: shcho bulo, shcho ye, shcho maye buty. Pobrano 01.03.2012 z: <http://perezviznyk.ua/eng/statizd/130/0/472/>.

„Informatsiyno”. (2012). Informatsiyno-analitychni materialy shchodo diyal'nosti yevrorehioniv Ukrayiny u 2011 rotsi. Pobrano 11.10.2012, z: <http://old.minregion.gov.ua/index.php?...інформаційно-аналітичні-матеріали...>

Jankiv, M. (2011). *Ukrayina i Pol'shcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat (polityko-ekonomichnyy ta sektoral'nyy analiz)*. Lwów: Svit.

Karapyta, M., Rejman, K. (red.). (2007). *Wymiary aktywności samorządów lokalnych w obszarze współpracy transgranicznej*. Jarosław: PWSZ i Instytut Stowarzyszenie Polsko-Ukraińskie w Jarosławiu.

Kawałko, B., Miszczuk, A. (red.). (2005). *Pogranicze polsko-ukraińskie. Środowisko. Społeczeństwo. Gospodarka*. Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji.

Malendowski, W. Ratajczak, M. (2000). *Euroregiony: polski krok do integracji*. Wrocław: Wydawnictwo Atla2.

Malendowski, W., Szczepaniak, M. (red.). (2010). *Euroregiony: mosty do Europy bez granic*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.

„Merezh”. (2010). Merezha mizhnarodnykh transportnykh korydoriv na terytoriyi Ukrayiny. Pobrano 10.09.2012, z: <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>.

Mikula, N. (2004). *Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobotnytstvo*. Lwów: IRD NAN.

„Mizhnarodna”. (2012). Mizhnarodna spivpratsya. Uchast' u naradakh ta konferentsiyakh. Pobrano 13.04.2012, z: <http://zbbuvr.lutsk.ua/Department/International.html>.

„Mizhnarodni”. (2011). Mizhnarodni transportni korydory Ukrayiny. Pobrano 03.03. 2012, z: http://knowledge.allbest.ru/international/2c0a65625a3bd78a4c53b88521206c27_0.html.

Shvorob, H.M., Khovan H. (2012). Osoblyvosti funktsionuvannya spetsial'nykh ekonomichnykh zon v Ukrayini ta neobkhdnist' vidnovlyuvannya yikhnoyi diyal'nosti. Pobrano 10.11.2012, z: <http://intkonf.org/shvorob-gm-hovan-gyu-osoblyvosti-funktsionuvannya-spetsialnih-ekonomichnih-zon-v-ukrayini-ta-neobkhdnist-vidnovlyuvannya-yikhnoyi-diyalnosti/>.

„Transkordonna” (2012), Transkordonna spivpratsya Volyni. Pobrano 08.11.2012, z: <http://volga.lutsk.ua/ukr/regions/region/779/>.

„Tsentr”. (2012). Tsentr Ukrayins'ko-Pol's'koho Transkordonnoho Spivrobitnytstva. Pobrano 15.10.2012, z: <http://iardi.org/partners/tsentr-ukrajinsko-polskoho-transkordonnoho-spivrobitnytstva>.

„Uhoda”. (1993). Uhoda mizh Uryadom Respubliky Pol'shcha ta Uryadom Ukrayiny pro mizhrehional'ne spivrobitnytstvo vid 24.05.1993.

Vas'kivs'ka, K. V., Kushniruk, H.V. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi. Pobrano 01.10.2012, z: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Vaskivska_Kushniruk.pdf.

„Vidbulis”. (2011). Vidbulys' Yevropeys'ki dni dobrosusidstva. Pobrano 07.09.2011, z: <http://www.nru.lviv.ua/novini/vidbulis-evropeyski-dni-dobrosusidstva-2011.html>.

„Vidbulos”. (2013). Vidbulos' XI zasidannya Ukrayins'ko-pol's'koyi mizhuryadovoyi rady z pytan' mizhrehional'noho spivrobitnytstva. Pobrano 20.06.2013, z: <http://galinfo.com.ua/news/135759.html>.

Voloshyn, V., Mihushchenko, Y.U., Borshchevs'kyi, O., (2012). Priorytety derzhavnoyi stratehiyi pohlyblennya ukrayins'ko-pol's'koho transkordonnoho spivrobitnytstva. Pobrano 09.11.2012, z: <http://www.niss.gov.ua/articles/353>.

„Yevropeys'ki”. (2012). Yevropeys'ki Dni Dobrosusidstva – 2012. Pobrano 07.10.2012, z: http://sport-oda.lviv.ua/newspost.php?id=2379#.U4HU2FV_t_Y.

„Za 2012”. (2012). Za 2012 rik ukrayins'ko-pol's'kyy kordon peretnuly ponad 11 mln osib. Pobrano 10.11.2012, z: <http://portal.lviv.ua/news/2012/10/11/180909.html>.

Zasadko, V. (2011). Shchodo instrumentiv stvorennya torhovel'no-lohistychnykh tsestriv rozvytku transkordonnoyi torhivli. Pobrano 10.11.2012, z: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/schodo-instrumentiv_zasadko-af8a9.pdf.

„Zvit”. (2012). Zvit pro diyal'nist' Asotsiatsiyi orhaniv mistsevoho samovryaduvannya «Yevrorehion Karpaty – Ukrayina» za 2011. Pobrano 11.08.2012, z: http://association.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=490:-----l---r--2011-&catid=150:2012-07-03-15-10-30&Itemid=27.